

O ČAKAVSKOM NARJEČJU I O ČAKAVSKOJ DIJALEKTALNOJ KNJIŽEVNOSTI

(Mišljenja)

...jer baš u akcentu je, možda, najveći i najplemenitiji dio duše pojedinih riječi. Kao sve stihove, valja i ove ponajprije točno čitati; a čitaoca — osobito drugog narječja — moraš u tome kakogod poučiti. Sve da sam i koješta krivo naznačio, nadam se, da mi je uspjelo pokazati koje ćeš riječi naglasiti, pa da čakavski ritam dođe do izražaja. To je za mene glavno.

I nisu me samo metrički razlozi potakli u Kastvu da gradim takve stihove. Vidi se to iz njihova sadržaja. Žena kojoj muž pođe na zaradu u Ameriku, pa zapusti nju i djecu (Žena zapušćena); djevojka koja umire od žalosti što je dragi osramoćenu ostavi (Stomanja); naricanje majke nad grobom nezakonita sinčića (Seh-duš-dan); roditelji koji slute da im je jedinac pao u ratu (Starci); povratak osakaćenog u opustjeli mu dom (Invalid); to su nevoljnici i nevolje što sam ih u one godine i prečesto gledao oko sebe. I valjalo je o njima pričati, na kastavski način; pustiti da ljudi i žene iz puka sami govore, svojim riječima, svojim naglaskom. Č a k a v s k i oblik, ali i čakavski sadržaj! Jer sama forma ne čini pjesmu regionalnom, a lirik nema ni kod nas razloga da obuče svoje vlastite osjećaje u ruho koje njemu samome više ne pristaje. Iako vidim da ne može biti ni meni svrha početi gradnjom neke nove dijalektalne — u ovom slučaju, čakavske — lirike, ipak mi je sada žao što je broj mojih pjesama u starom narječju tako malen da može, eto, sav ući u vašu antologiju. Morao sam te vode više crpsti, i više piti, dok joj bijah na vrelu.

I nemojte se obazirati na one koji vam vele da nije od potrebe udariti u knjizi na riječi naglase. Ja ne mogu pravo uživati (čak ni sada, kad živim u Zagrebu) čitajući kajkavske pjesme, jer ne

znam kako da ih točno izgovorim. Sve manje osjećamo da bilo riječi bije u njenu akcentu, da je u njemu njen pravi smisao, duša njezina. Shvaćamo li mi čakavci (ili kajkavci) potpuno štokavsku pjesmu? A što će čitalac iz Bosne s knjigom Domjanićevih Kipacâ ili Gervaisovih Nonicâ u ruci, ako mu naznačeni naglasi bar donekle ne pomognu? Idem tako daleko da mi se ne čini pretjerano zahtijevati od svih naših pjesnika (i od štokavaca!) da pospu akcentima redove svojih stihova, pa da ne samo očima gledamo njihove riječi, no da također i čujemo njihove melodije — ako ih, dao Bog!, u njihovim stihovima doista ima. Pjesma je muzičko djelo (za autora i za čitaoca); a mi više puta primamo u ruke neke »librette« kojima sami moramo naći »note«. Slučaj je pak kod nas težak, jer stojimo na raskršću (zapravo: na stjecištu) triju narječja, a i prečesto nije nam ni jedno od njih dobro znano: dok jedno još ne naučismo, drugo već zaboravimo.

Vladimir Nazor

(Pismo urednicima, *Antologija nove čakavske lirike*, Zagreb 1934)

A od kolike je vitalnosti čakavština dokazom su umjetne pjesme u toj zbirci; najsuptilniji doživljaji našli su u njoj adekvatan, bogat izražaj.

Josip Horvat

(Pjesme najstarijeg našeg narječja, *Jutarnji list*, Zagreb 21. IV 1934)

A ipak su to znatni regionalistični pjesnici, koji su hrvatsku liriku obogatili neprolaznim blagom. I stoga su urednici »Hrvatske moderne lirike« veoma dobro učinili što su uz štokavsku liriku uvrstili i nešto kajkavske i čakavske, jer su time bjelodano dokazali, kako je naš lirski izraz mnogolik i složen, a »raspon« ovoga lirizma zaista velik.

Ivo Hergešić

(Nova čakavska lirika, *Obzor*, Zagreb 7. V 1934)

Od naša tri dijalekta, čakavski imade najžalosniju sudbinu. Iako je on najstariji hrvatski književni jezik, od svih naših dijalekata on najviše izumire.

Jer kao i njihov dijalekat, i čakavci su imali tešku sudbinu: nekad osnivači narodne kulture, stvaraoci i širitelji materijalnih i kulturnih dobara, oni su u posljednjim decenijama, više nego pripadnici ostalih naših krajeva, morali da se po cijelom svijetu muče u borbi za kruh...

Svaki od pisaca koji su uvršteni u ovu Antologiju imade više manje svoju izrazitu umjetničku fizionomiju, svaki od njih iznio je u svojim čakavskim stihovima ono što se u štokavskom narječju, ovako u potpunosti ne bi moglo reći. Što je najglavnije, gotovo sve pjesme u ovoj knjižici imadu svoju izrazitu umjetničku vrijednost: one ostaju poezija i onda kad ih čovjek pokušava lišiti odore dijalekta.

— ... i ti stihovi, iako dijalektom vezani uz jedan kraj, sadržavaju u sebi nešto duboko ljudsko, te bi se mogli ubrojiti među najbolje, najjače i najiskrenije stihove što ih je naša literatura u posljednjem deceniju uopće dala.

Antun Barac

(Dijalekti u književnosti, *Mladost*,
Zagreb 1934, br. 4)

Marulićeva čakavština i kajkavština Brezovačkoga kultiviran je književni govor, a nipošto neki vulgarni »pučki« dijalekat. Iako je njihova uloga kakva je bila u prošlosti danas doigrana, ipak se oni još uvijek imaju smatrati živom rezervom jezičnoga blaga.

Ljubomir Maraković

(Čakavska antologija, *Hrvatska prosvjeta*, Zagreb 1934, br. 8)

Imade riječi u čakavštini, koje se prosto ne dadu prevesti na štokavštinu, imade i jednakih riječi, koje imadu drugo značenje. Gotovo sve riječi različito su naglašene, prema tome srok im je drugačiji. Radi toga rodi se prije čakavska lirika od čakavske proze, i baš lirika je svojom izražajnom snagom prikazala pravu važnost ovog nekada književnog a danas zaboravljenog čakavskog jezika, koji se prije a i sad još uvijek za račun neke skupnosti sistematski trijebi i potiskuje.

Franjo Pavešić

(O čakavskoj lirici, *Hrvatska revija*,
Zagreb 1935, br. 7)

Čakavsko se *narječje* kviri, suzuje i gubi, ali čakavska *duša* ne izumire; proplamsala je baš sada, nesamo u boli naših emigranata, nego i u stihovima Ljubićevim, Balotinim i Gervaisovim.

Ona će živjeti i kada njezino tijelo — čakavsko narječje — sasvim izumre. Još je, nadajmo se, dalek čas da se čakavštini napiše nekrolog. A da se baš sada javljaju Balote, Ljubići i Gervaisi lijepo je, i korisno, jer je potrebno da se jednom, dok ne bude prekasno, na umjetnički način fiksira što više oblik prolaznoga tijela u kom se nalazi duša koja ne će umrijeti.

Već sam negdje naglasio kako hrvatska, u štokavskom narječju izražena, lirika osjeća potrebu da se nečim, što je naše, iskonsko, pomladi i obogati, s obzirom na sadržaj i s obzirom na formu. Živahnost, žilavost i energija, pa i humor i vedrina, čakavske duše morali bi prožeti našu liriku; a sve što trepti u načinu izražavanja i u metrici čakavskog vezanog i nevezanog govora valjalo bi da prođe kao struja kroz već glomazno i sve teže tijelo štokavštine. Sile narječja — i čakavštine i kajkavštine — ne smiju da se rasplinu, neiskorišćene u našoj književnosti. Ima u što da se preliju, u čemu da i nadalje, djelujući, žive.

Vladimir Nazor

(Umiranje ili rađanje čakavštine?,
Obzor, Zagreb 13. III 1935)

Sirovost, spontanost ove čakavske *Riječi* sadrži sama po sebi jedan vjekovima nagomilani kaleidoskop života žednog otkrovenja... Ova Riječ je pokazala neodoljivom umjetničkom nametljivošću jedan novi svijet slika, metafora, uporedba, novih oduševljenja, nove filozofije, novu snagu i snažnu želju za životom, želju, koju u njenom stalnom crescendo a pred vehementnom eksplozijom prati i ugušuje neizbježiva čakavska pomisao na — smrt...

Ova mladost i svježina čakavske umjetničke riječi još više odskače u našoj literarnoj magluštini i impotenciji, kad se u jednoj jasnoj perspektivi nazre ono, što se s ovim dijalektom ima dogoditi...

Prema tome forsirati takovu literaturu je deplasirano, ali da se naše dijalektalno blago, a specijalno naša čakavština, može najkorisnije upotrebiti za obogaćenje naše štokavštine, i da se ona radi svoje muzikalnosti i radi svoje karakteristične slatkoće kao i radi njezinih ostalih formalnih kvaliteta može tu i tamo s uspjehom upotrebiti na korist naše književne i muzičke kulture — to je neosporna istina.

Nikola Štefanić

(*Naš čakavski problem*, Zagreb 1935)

Ako je dakle tolika životna snaga dijalekata južne Francuske, nije manja životna snaga ni naših regiona, naših dijalekata. Životnu snagu našeg književnog regionalizma zasvjedočio je knjižarski uspjeh Domjanićevih kajkavskih knjiga i među nekajkavcima, a naslućivanja »Gričana« ostvarila su se u novokajkavskoj i novočakavskoj književnoj produkciji naših dana.

Ima još jedan razlog, koji opravdava književnu afirmaciju naših dijalekata, a to je — vrijeme. Vrijeme je najveći i najjači nivelator, i nema sumnje, da će dijalekti u nekoj daljoj budućnosti iščeznuti.

To donosi sa sobom sve brži tempo života. Naše jučer fiksirano je u dijalektima, pa treba da se fiksiraju i vrednote današnjice, kojih ima unutar dijalekata, i da se predaju budućim pokoljenjima kao dokumenat vremena.

Stav čakavaca prema zajedničkoj štokavskoj književnosti jednak je kao i stav kajkavaca: ta lirika ne će i ne može da narušuje jedinstva hrvatske književnosti. Ona je samo izraz pijeteta prema govoru, koji polagano, ali sigurno iščezava, izraz bojazni, da bi umjetničko bogatstvo posebnog čakavskog duha moglo da ostane nefiksiranim, želja da se dijalektom oplodi i naš štokavski književni govor.

Promatrajući tu novočakavsku i novokajkavsku lirsku renesansu nadaje se samo po sebi pitanje: što hoće ti književnici u dijalektu? Zašto se ograničuju samo na liriku? Ima li ta poezija svoj *raison d'être*? Nisu li te manifestacije dijalekata opasne jedinstvu hrvatske knjige? Nisu li u najmanju ruku luksus za malen narod? Kakvi su izgledi toj knjizi za budućnost? Odgovorivši već na prvo pitanje, odgovorili smo i na sva ostala pitanja. Nijedan od tih čakavaca i kajkavaca ne shvaća svoj istup atakom na knjigu štokavsku, separiranjem od nje ili čak negacijom štokavskog književnog jedinstva. Te književne manifestacije nemaju karakter »protureformacije« prema Gajevoj »reformaciji« — ta velika većina tih pisaca piše uporedo i štokavski. Dijalekat sačuvaše samo za najintimnije, najsuptilnije manifestacije duha, duše svoga kraja, pa je zato taj pokret i ostao ograničen uglavnom samo na liriku, samo na ono, što je »neprevodivo«. Pritom ih vodi čuvstvo pijeteta prema nečemu što je u nestajanju, a da se, po Nazoru, još nije ni izživjelo, želja da se to bogato šarenilo fiksira prije konačne propasti. Ta je konzervatorska tendencija ujedno i *raison d'être* cijeloga toga nastojanja, koje prema tome ne može ni da bude opasnim po jedinstvo naše knjige: ono ne ide protiv književnih napora općih, već paralelno s njima. Pojava književnosti u dijalektu ne može se nazvati ni luksusom, jer se kreće u razmjerno malim razmjerima, i jer je pristupačna svakome. Ovako taj istup ne slabi cjelokupnost, već je popunjuje, obogaćuje, osvježuje i čini zanimljivijom. Time je ujedno determinirana i budućnost regionalističkih tendencija uopće: one će se javljati sporadički, u manjim ili većim vremenskim razmacima, prirodno uvijek onda, kad atmosfera uniformnosti postane odviše teškom vapeći za osvježanjem, za diferencijacijom. U čemu će se očitovati diferenciranje u dalekoj budućnosti, kad nestane dijalekata, pitanje je, koje nas zasad ne zaokuplja.

Tomislav Prpić

(Književni regionalizam u Hrvata, Zagreb 1936)

Išlo se za time, da se ne samo provede stroga štokavština u akcentiranju, nego da se zatre svaka riječ, koja se ne nalazi u štokavštini. Čakavština dakle bila je proskribirana u svemu. Dovelu me je dotle to progonoštvo čakavštine, da sam se žalostio i držao za nesreću, što sam se rodio na otoku, gdje vlada najčistija staročakavština...

Međutim mi u dijalektima imamo silesiju naših dobrih starinskih riječi, koje je red unijeti u književni štokavski govor, a izbaciti tuđinske riječi...

... u našim starim govorima ima jezičnog blaga, pogotovo što je dio našega naroda, koji govori istim jezikom, bio više u doticaju sa kulturnim svijetom i morao unijeti riječi za mnoge pojmove, koje su kontinentalcu bile nepotrebne.

Ante Petravić

(Pjesništvo u lokalnim govorima.
Obzor, Zagreb 26. V 1937)

Zašto pišemo čakavski? ... I za sve nas je vjerovatno glavni motiv onaj isti, koji je dao podstreka Nazoru: *muzikalnost* govora našega rodnog kraja.

Ali baš onda kad bi čakavski govor bio stvarno osuđen na smrt, vrijedi pisati na tome narječju. Kad bi to bio mrtvac, bio bi tako lijep mrtvac, da bi mu trebalo sagrađiti najtvrđe i najtrajnije piramide.

Mate Balota

(Lijepi mrtvac, *Istra* 1938)

... jer, da se piše čakavski nije dosta znati jezik (stil, oblike i naglase) kojim se govori u čakavskim krajevima. Poezija Mažuranićeva i Kranjčevićeva, u svojoj je suštini čakavska, iako napisana najboljom štokavštinom; osjećaju se u njoj i naše bure i naše jugovine.

... ima, na žalost, čakavaca koji su se sasvim poštokavili ili pokajkavili, i bez obzira na narječje kojim govore i pišu, misleći možda da će time biti još čišći Hrvati od čakavaca, tih najstarijih tvoraca naše hrvatske države i kulture. Čakavac se mora prepoznati i bez obzira na njegovo narječje: ima on još uvijek što da donese sa svojih morskih žala općem hrvatstvu.

Vladimir Nazor

(Grobar čakavštine, poslano zagrebačkom dnevniku *H. str.*, III 1939)

I dok god ópstoji čakavska duša ostaje i potreba umjetnosti i dok se ta duša razlikuje u nečem stvarnom od duše kajkavca i štokavca, dotle će ona težiti i što adekvatnijem izrazu.

Na uskom prostoru zemlje škrte u darovima, a rasipne u ljepotama, gdje žudnje niču iz najdubljih dubina i gdje se još pred stotine godina rodio u ljudima osjećaj o mogućnosti višeg života stvara se duša čakavska.

Marin Franičević

(Što očekujemo od čakavske poezije?
Hrvatski glasnik, Split 8. VI 1940)

Gotovo je nemoguće zamisliti posavske govore kao neko zasebno jezičko telo okruženo sa svih strana novoštokavskim govorima, nego moramo s pravom pomišljati da je na celom području od posavskih govora do srednjodalmatinskih ostrva boravio nekada deo našega naroda koji je govorio istim govorom sa neznatnim ili možda nikakvim razlikama.

Mate Hraste

(*Čakavski dijalekat ostrva Brača*,
Beograd 1940)

Čakavac sam, u duši, u biti svojoj, iako se izražavam štokavštinom... A nije samo moj Veli Jože čakavac. Čakavci su i Dječak s otoka, i Albus kralj, i svi Hrvatski kraljevi, i Gubavac, pa čak i medvjed Brundo, uza sve njegovo štokavsko brundanje.

Vladimir Nazor

(Bašćanska ploča, *Na vrhu jezika i pera /1932—1942/*, Zagreb 1942)

Ja se pitam: Kako to da mi, u *mladoj* štokavskoj književnosti, osjećamo već sada potrebu što jedrijih mlazova iz izvora naših dijalekata? Zašto i čemu?

Hrvatski su lirici ponajviše kajkavci i čakavci. Izrazuju se u tuđem, i prečesto slabo naučenu (štokavskom) narječju, a ono nije literarno još uvijek dovoljno izrađeno. Sastavljaju se — već zato — i nadalje stihovi gotovo istih riječi, fraza i ritama, jer čak i štokavci rijetko kada što novo donose u stih i u prozu. I nastaje neki štokavski književni ili, točnije, knjiški žargon, koji zna samo kočiti i sebe i ono čega se hvata. Pjesnici čakavci i kajkavci sve to instinktivno osjećaju i, željni da dadu iz sebe iskonsko i neposredno, počinju se buniti, utječu se svome narječju. I, rekao bih, da uspijevaju, jer se stihovi Galovićevi, kao i stihovi Gervaisovi

i Balotini, sada sve radije čitaju, i kad nisu, po svome sadržaju, najbolje kvalitete. Međutim, dok se od štokavštine ne može — a i ne smije — više odustati, narječja su tu: traže i ona svoj dio. Da nam jezik bude življi i bogatiji, valja udovoljiti i njima. U kojoj mjeri i na koji način? jer je jedinstvo hrvatskog književnog jezika iznad svega.

Vladimir Nazor

(Novo trojstvo, *Na vrhu jezika i pera*
/1932—1942/, Zagreb 1942)

Takva ostvarenja blo bi nepravedno, iz bilo kojih uzroka ili razloga, klasificirati iza najboljih dometa naše lirike štokavskog izraza. Danas više nije potrebno dokazivati, da djela regionalnog izraza, ako su umjetnine, ne mogu i ne smiju biti samo lokalnog značenja i interesa.

Slobodan Novak

(Marin Franičević: *Blišćavci*, Bilješka
o piscu i ovoj knjizi, 1954)

Odmah mi se otkrilo da sam kazao neke stvari koje nikako nisam uspijevaao reći štokavski... Otvarala se nova perspektiva, nove mogućnosti, oslobađanja od »poetiziranog« izraza i vraćanja govornom jeziku, a to je ujedno značilo i veće približavanje čovjeku.

A čakavska poezija ima smisla samo, ako ima dodira s onim najspontanijim doživljajem koji je uvijek vezan uz govornu frazu, uz jezik djetinjstva.

To što dijalektalna poezija nailazi na otpore razumljivo je, mada ti otpori obično imaju korijen u nepoznavanju ili krivom shvaćanju. Poezija uopće često nailazi na otpore, što je isto tako razumljivo.

Ukoliko je poezija, utoliko ima opravdanje, a poezija je samo onda kad nije plod mode ni konjunktura i kad nam otkriva nešto što u poeziji na književnom jeziku nije bilo rečeno, jer nije ni moglo biti rečeno bez ostatka u ovoj fazi razvoja našeg jezika i naše literature.

Marin Franičević

(Riječi guste, iz dna dubina, *Narodni list*, Zagreb 29, 30. XI i 1. XII 1955)

Dijalektalni i arhaični leksički elementi bili su često u doba cvata i trijumfa naše slavističke nauke suviše progonjeni. U decenijima, u kojima je mučno započeo i polako napredovao proces formiranja jedinstvenoga književnog jezika, taj stav bio je razumljiv, pa i

potreban. Ali, danas, kada je to pitanje riješeno i skinuto s dnevnog reda, obraćanje onim izvorima što ostadoše zaboravljeni, napajanje i osvježivanje našega knjiškog jezika neistrošenim dijalektalnim i drevnim snagama može donijeti samo pozitivne rezultate u procesu razvitka i obogaćivanja.

Trebalo je da prođu mučni deceniji, pa i stoljeća, u formiranju jedinstvenoga hrvatskog jezika, trebalo je da se u prvoj polovici našega stoljeća pojavi jedna mala renesansa čakavske lirike, pa da u vidovitim duhovima sazri spoznaja kako se u našim dijalektima, u prvom redu čakavskom, u njegovu leksiku, u oblicima, u duši čakavske riječi, kriju vrednote, snage i mogućnosti — nuždom povijesnih zbivanja zaboravljene i gotovo uklonjene iz života književnosti — koje štokavskom standardnom govoru mogu dati nove sokove, nove boje i zvukove, nove mogućnosti značenja.

U Kombolovu je prijevodu vraćen u pjesnički život makar samo jedan malen dio golemoga jezičnog čakavskog i dubrovačkog blaga. Iz djela starih hrvatskih pisaca u Dalmaciji i Dubrovniku pomoćnoše Kombolovu Danteu mnogi izrazi, oblici, sintagme i konstrukcije da u ruhu novoga jezika, što je tako obojen patinom naše drevne starine, kaže hrvatsku riječ o svojoj neprolaznoj poeziji.

Kombolov nam Dante bjelodano pokazuje da ovakav prijevod ne bi bio moguć bez onako kreativne upotrebe brojnih čakavskih i dubrovačkih dijalektalnih elemenata.

Radovan Vidović

(Bilješke uz Kombolov prijevod Dantea, *Dubrovnik*, Dubrovnik 1956, br. 2—3)

Dijalektalna je lirika integralan dio moderne hrvatske poezije i nijedna se antologija ne može danas ni zamisliti bez naših čakavaca i kajkavaca. Značajka je naših dijalektalnih pjesnika, da im je lirika u dijalektu jedina poezija koju su pisali (Gervais, Balota), ili jedina po kojoj su ušli u književnost (Pavić), ili je bolji dio njihove poezije (Domjanić i u još većoj mjeri Ljubić i Galović), a u svakom je slučaju kajkavska odnosno čakavska lirika pojedinog pjesnika zaokruženo umjetničko djelo, koje je kod pjesnika što su se afirmirali i u književnom jeziku *u svom prosjeku ravno izboru najboljih* njihovih pjesama u književnoj štokavštini (Krlježa, Goran, Franičević). Slično je i s pionirima moderne dijalektalne poezije — ono nekoliko njihovih čakavskih ili kajkavskih pjesama ravno je njihovim uopće najboljim ostvarenjima (Nazor, Ujević, Matoš). To se onda može projicirati i na samu modernu hrvatsku dijalektalnu poeziju — u njoj se od neusporedivo manjeg broja pjesnika (dvanaest spomenutih) daje izvršiti izbor s kvalitetom koja se približuje antologiji poezije istoga razdoblja pisane na književnom jeziku.

... zbog raznih osobitosti u hrvatskom povijesnom razvitku ima u nas takvih specifičnih pojava, boja i ugođaja, koji se dadu poetski izraziti najbolje na dijalektu. Dijalektalna poezija zato nije plod nikakva separatizma ili kakve osobite ideologije, ona je jednostavno najadekvatnije rješenje stanovitog poetskog materijala, rješenje kao i svako drugo.

Dalibor Brozović

(Pere Ljubić: *Izabrani stihovi*, Čakavska lirika Pere Ljubića, Split 1957)

... čakavština doduše umire. Velike povijesne i društvene promjene, pa opći i snažni utjecaji škole, radija, kina, novina, televizije, turizma i mnogih drugih faktora čvrsto kroče put novome — na žalost nikako dobru književnu jeziku, nego nekoj sasvim posebnoj mješavini svega i svačesa, u kojoj je književni štokavski tek jedan od elemenata. Ali, u jednome se čakavština ipak ne predaje tako lako: u glazbi govorne riječi. Sve čakavac može sakriti i zaboraviti, ali dugo, dugo će ga odavati artikulacija glasova, čakavski naglasci (osobito akut), intonacijska melodija rečenice, specifičan žustar i živ ritam i tempo njegove fraze (a da o gestikulaciji i mimici i ne govorimo). Jer, nije utaman Vladimir Nazor naslutio da je »... baš u akcentu...«, možda najveći i najplemenitiji dio duše pojedinih riječi«. Koliko sam puta imao prilike čuti i od dobro školovanih čakavaca »počakavljeni« naglasak, osobito u slučajevima tipa *četiri/četiri*, a znalo bi to gdjekad »pobjeći«, čak *ex cathedra*, i mojem dragom učitelju profesoru Mati Hrasti.

Radovan Vidović

(Vladimir Nazor i melodija čakavske riječi, *Brački zbornik*, Supetar 1957)

I kad bi se sve ovo tiskalo u jednom zborniku, u strogom izboru, bila bi to cijela jedna mala literatura (što ne znači, da hrvatska dijalektalna lirika nije dio hrvatske književnosti poput svake druge njezine grane — ona je samo specifičan izraz).

Navodi se obično kao razlog, da se dijalektalna književnost pojavljuje kako bi se izrazilo ono što je nemoguće izraziti književnim jezikom, da je, dakle, lakše pisati na dijalektu. Osjećanje zavičaja, izvjesna sentimentalnost, nostalgija, ljubav za tradicije, želja da se fiksira rodna riječ prije nego što izumre — sve se to navodi kao razlog. I zaista, sve su to faktori koji postoje i djeluju, svaki od njih može u kojem primjeru biti povod. Ali oni postoje i djeluju svagdje, a ipak se ne pojavljuje svagdje dijalektalna književnost. Mora dakle biti neki uvjet, čije će postojanje u pojedinom slučaju omogućiti da nastane ta književnost.

Dijalektalna je poezija kod nas mogla nastati zato što književni jezik nije imao na svojoj strani državu, administraciju, jedinstvenu nacionalnu ekonomiku i opći centar svih vidova nacionalnog života. Kad svega toga nije imao, književni jezik nije mogao potpuno ovladati kulturom (vladao je njemački, odnosno talijanski). Zato i nije sve do najnovijega vremena bilo jedinstvene nacionalne kulture, zapravo, ona je postojala tek nekako odozgo, htjelo se da ona zavlada, ali ispod toga gornjeg sloja življahu samo sebi dovoljne lokalne tradicije, od preporoda samo nagrizene, ali ne i progutane.

Dalibor Brozović

(*Antologija novije kajkavske lirike, O modernoj hrvatskoj dijalektalnoj poeziji, Zagreb 1958*)

Svaka čakavska riječ kuca na najosjetljivije mjesto našeg srca. Kao jezik djetinjstva i obiteljske intime, čakavština vezuje tankim žicama nostalgije i uspomena...

Ivan Katušić

(Čakavska lirika: Do koje granice? Povodom zbirke Zlatana Jakšića, *Slobodna Dalmacija, Split 15. XI 1958*)

Po dolasku na Balkanski poluotok čakavci su zacijelo zauzimali mnogo veći teritorij: na sjeverozapadu prostor između rijeke Kupe i mora, na jugoistoku dobar dio Hrvatske i Bosne, svakako do Rijeke Une i Sane, na jugu do Cetine, a vjerojatno i dalje do Bosne na sjeveru i Neretve na jugu, jer su se i do danas održale neke stare jezične crte (glasovne i akcenatske), koje govore tih krajeva vežu s dalmatinskim čakavskim i ujedno sa starim posavskim ikavskim štokavskim govorima. Prodor Turaka u našu zemlju u XIV st. i njihovo nadiranje u pravcu sjeverozapada bilo je uzrok pomicanja štokavskih masa s jugoistoka prema sjeverozapadu i sve jačeg smanjivanja čakavskog i kajkavskog područja. Mnogi čakavci i kajkavci napuštali su svoja ognjišta i selili dalje; neki od njih čak i izvan svoje zemlje. U XVI st. dospjele su veće mase čakavaca, kajkavaca i štokavaca kao kompaktne cjeline i u Austriju (Gradišćanski Hrvati), zapadnu Ugarsku i Slovačku.

Mate Hraste

(Čakavski dijalekt, *Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, Zagreb 1960*)

Nemoguće je ne uočiti ovo bogatstvo poetskih elemenata, što su ga naši suvremeni čakavci unijeli u riznicu naše poezije. Većina njih je dala ostvarenja neprolazne vrijednosti. Kao da je čakavština htjela pomoću njih pokazati sve svoje nenaslućene mogućnosti izričaja.

... čakavska poezija nije samo dala svijet čakavskih krajeva, onako u totalu, čakavska poezija je pošla još dalje na planu povezivanja čovjeka s njegovim krajem: svaka knjiga ove poezije nosi u sebi specifične elemente jezika i tematike, osobene za mjesto kome pjesnik duguje svoju čakavštinu.

Živko Jeličić

(Na margini čakavskog stiha Drage Ivaniševića, *Mogućnosti*, Split 1960, br. 7)

Masovno pomicanje naroda i bježanje »u tuja vladanja« stvorili su tragičnu hrvatsku dijasporu, koja je razmrvila čakavsko narječje i ono nije više imalo uvjeta da postane općim hrvatskim književnim jezikom.

Ive Jelenović

(*Nova čakavska lirika*, Predgovor, Zagreb 1961)

Radilo se dakle kod većine dijalektalnih pjesnika o sadržajnom i izražajnom osvježanju, o vraćanju na autentični govorni neklišezirani ritam, na jezik djetinstva i prve mladosti gdje su se krile ne samo najizrazitije i najličnije emotivnosti i iskustva nego i najljudskiji dodiri sa životom. Po tome je naša dijalektalna poezija više avangardna nego regionalna.

A njezina leksika nije tako siromašna kako se to često pretpostavlja. To pokazuju analize postojećih tekstova, iako ima pjesnika koji su pravili i jezičnu a ne samo umjetničku selekciju. Radi se konačno i o nekim gradskim sredinama starih mnogovjekovnih kultura još žive tradicije.

Ali ne treba zaboraviti da će se pjesnici uvijek iznova vraćati izvornom jeziku i osvježavati izraz govornom leksikom i frazom, tražeći sebe u medijima iz kojih su krenuli i da će u dijalektima, dok god ih bude, nalaziti nova jezična iskustva. Uostalom, bez toga osvježavanja poezija ne bi ni mogla egzistirati, ono će uvijek biti neophodno, jer sva jezična bogatstva neće nikada biti potpuno asimilirana u normiranom jeziku i pisci će se uvijek kretati u različitim izražajnim krugovima.

Marin Franičević

(Regionalizam i dijalektalna književnost, *Forum*, Zagreb 1966, br. 5—6)

Kada se danas (kao što se uobičajilo) govori o ilirskom eksperimentu patetično, mislim da ne bi trebalo zaboraviti književnost kajkavsko-čakavskog kruga, koju su naši iliri bacili kroz prozor kao truplo. Govoreći nad grobom jednog književnog jezika koji pred nama leži već više od stotinu godina mrtav, svu veličinu ove samozatajne žrtve možemo da procijenimo samo tako da odamo posmrtnu počast ovoj, do danas uglavnom nepoznatoj i rezolutno grubo odbačenoj književnoj tradiciji.

Miroslav Krleža

(Uvodna riječ na znanstvenom savjetovanju u Zagrebu o 130-godišnjici hrvatskog narodnog preporoda, 29—31. III 1966, *Kolo*, Zagreb 1966, br. 8—9—10)

Mnogi su kajkavski i čakavski stihovi danas neuporedivo »zvučniji« nego što su bili neposredno poslije objavljivanja.

Bez dijalektalne poezije, koja je između dva rata značila vraćanje zemlji, ali u principu i prihvaćanje modernijeg odnosa prema lirskom izrazu, ne samo *Balada Petrice Kerempuha* kao vrhunskog ostvarenja, nego i bez niza drugih djela, ne možemo zamisliti modernu hrvatsku poeziju. To uostalom na riječima priznaju svi. Ali u praksi ona ni do danas nije valjano valorizirana. Pogledajte npr. antologije. Većine dijalektalnih pjesnika u njima nema, a oni koji su po mnogo strožem izboru ušli, zastupani su obično s jednom ili dvije pjesme. Ali su zato neki drugorazredni ili čak trećorazredni suvremeni pjesnici, o kojima se za pedeset godina neće ni znati da su pisali pjesme, ušli s mnogo više stihova.

Vjerujem da će naša književna historija jednog dana ipak objasniti što je dijalektalna poezija značila i što još uvijek znači u razvoju našeg poetskog izraza.

Dijalektalna je poezija već ušla u maticu naše književnosti, postala njezin neodvojivi dio. Drugo je pitanje novih pjesnika. Dijalektalna poezija ima svoj *raison d'être* dotle dok ima ljudi što se, iz bilo kojih razloga, mogu potpunije i umjetnički sugestivnije izražavati u dijalektu.

Marin Franičević

(Dijalektalna književnost nije valjano valorizirana, *Slobodna Dalmacija*, Split 23. III 1968)

Međutim, pojava moderne dijalektalne poezije pokazala je da na hrvatskom jezičnom području postoje mogućnosti za književna oblikovanja i mimo standardnog jezika.

Jasno je samo po sebi da je naš standardni jezik glavna izražajna snaga hrvatske književnosti te da dijalekti ni u književnosti kao ni na drugim područjima ne ugrožavaju njegovu funkciju nacionalnog jezika. Međutim kada je u pitanju poezija, ne radi se o standardima nego prvenstveno o umjetnosti.

Zvane Črnja

(Pastorčad hrvatske književnosti, *Dometi*, Rijeka 1968, br. 4—5)

Činjenica da je Uvodićeva proza i čitava dva decenija nakon autorove smrti ostala izvan magistralnog toka hrvatske proze, zatvorena u svoje regionalne okvire, umnogome je uvjetovala i moj pristup samoj književnoj materiji Uvodićevih knjiga. Izvjesna sjenka polemichnosti uvukla se u tekst predgovora iz jednostavna razloga što se moje mišljenje o Uvodićevoj prozi suočilo s očitom šutnjom naše kritičke riječi. Činilo mi se da je takva šutnja neodrživa, da sakati bogati spektar hrvatske proze mimoilazeći književnu rabotu Marka Uvodića.

Otkrivajući dublje, skrivene disonance ljudskoga u ovoj prozi činilo mi se da se izvlače elementi i Uvodićeva svijeta i Uvodićeva izraza, da se oslobađa pisca okova krivo interpretiranog regionalizma, da se s njegova obraza skida krabulja smijeha radi smijeha i hrvatskoj literaturi istovremeno vraća značajna književna individualnost.

Živko Jeličić

(*M. Uvodić Splitsanin — Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Napomena, Zagreb 1968)

... čakavski pjesnički glasovi i dandanas ostaju živi i nerazdvojni dio naše nacionalne poetike.

... širokim rasponima svoje osebuje književne izražajnosti (leksikom, metaforama, rimom, ritmom i zvukom) čakavština može odraziti svoj svijet stvari i življenja iz takvog kuta ljudske i ambijentalne neposrednosti, koji je svim drugim izražajnim sustavima našega jezika u osnovi nedostupan.

U časovima zamora, sumnji i otuđenja, vrijeme velikih sinteza možda baš traži osjećajnu kompenzaciju na zavičajnim korablja-ma, gdje usprkos svemu još žive biljezi naše temeljne ljudske odredivosti.

Zvane Črnja

(*Antologija čakavske poezije — Korablja začinjavca*, 1969)

I baš zato jer je izvršena prekasno i svjesnim, decidiranim odlukama nacionalne elite, a ne postupno kroz dugotrajna povijesna sažimanja, književna standardizacija našega jezika imala je u stvari prirodu jedne nacionalne Magne charte, pa je kao prvorazredni konstitutivni akt postala i ishodište idejnog pritiska, ishodište pre-naglašene netrpeljivosti prema mogućoj književnoj upotrebi jezičnih oblika koji su od nje odudarali.

Ali standardizacija o kojoj je riječ bila je prvenstveno pragmatičko rješenje u službi nacionalno-oslobodilačkih ciljeva te se kao takva i nije mogla poklapati s književnom tradicijom Hrvata.

Naš »dijalektalni put« do ljudskog problema, uvijek kad ga pjesnička ostvarenja zaista opravdavaju, nije upravljen prema samim dijalektima i nema ničeg zajedničkog s pokušajima da se oni konzerviraju ili spase pod pritiskom standardnog jezika. To je put do nekih naših životnih stanja do kojih se konvencionalnim jezičnim sredstvima nije moglo doprijeti, to je osebujan put do endemičnog kao osnovnog okvira čovjekova života pri kojem dijalekti nisu samo izražajno sredstvo nego i bitna pretpostavka stvaralačkog postupka.

Zvane Črnja

(Čakavština pred vratima književnosti, *Dometi*, Rijeka 1969, br. 1)

A što se tiče odnosa prema dijalektalnoj poeziji osobito čakavskoj, u hrvatskoj književnosti i danas na izvjestan način prevladavaju unitarističke zasade iz doba narodnog preporoda, koje su tada imale i nacionalno i kulturno i ljudsko opravdanje, ali danas ga nemaju.

Ovdje se ne radi o pohodu na standardni ili opći jezik hrvatske književnosti, već o mogućnosti da se naša književnost uz širi oslonac na vlastito tlo bogati i nekim specifičnim oblicima i specifičnim smislom.

Zvane Črnja

(Čakavsko pjesništvo između apologije i negacije, *Dometi*, Rijeka 1969, br. 11)

Čakavski stih i poezija sadrže muzikalnije elemente od stihova i poezije štokavskog ili književnog jezika. Tome pridonose češća razmjena vokala i njihova učestalost (podsjetimo se na Maretićevu klasifikaciju muzikalnosti jezikâ!) i arhaizmi koji uvijek djeluju apstraktnije.

Slavko Zlatić

(Muzikalnost čakavske poezije i permutacije čakavske pisane riječi, *Dometi*, Rijeka 1969, br. 11)

Ovdje treba istaknuti činjenicu da su puristička nastojanja — pogubna na terenu književnog jezika — u dijalektalnoj poeziji neprihvatljiva. Zato je sasvim normalno da su naši dijalektalni pjesnici — bez sita i rešeta — duboko zagrabili u zdenac jezičnog izraza te da su time njihovi stihovi dobili na svojoj neposrednosti.

Ivan Katušić

(Mikrokozmos dalmatinskih čakavaca,
Dometi, Rijeka 1969, br. 11)

Naravno, odnos između književne štokavštine i čakavskog dijalekta nije odnos između engleskog i francuskog, ali razlike rječnika, akcenta, ritma pa i semantičkih, odnosno lingvističkih polja i asocijativnih smjerova vezanih uz pojedine riječi, koje nam se na prvi pogled čine identičnima — uvjeravaju nas da nam ova dva različita jezična izraza pružaju dvije različite slike svijeta. Kad te različenosti ne bi bilo — po svoj prilici ne bi bilo ni dijalektalne književnosti, koja nastaje upravo zato što je dijalektalna slika svijeta teško prevodiva ili pak neprevodiva na književni jezik.

... ali nikako nije manje važna činjenica da je svaki drugi Hrvat čakavac, odnosno kajkavac, te da tri najveća hrvatska grada Zagreb, Split i Rijeka pripadaju kajkavskom, odnosno čakavskom području, što elementarnom snagom unosi dijalektalne elemente u suvremeni hrvatski književni jezik.

Ivan Katušić

(Susret čakavštine i štokavštine u
djelu nekih suvremenih pjesnika,
Dometi, Rijeka 1970, br. 9)

Nisu, naime, utvrđene povijesne i humanističke osobitosti one temeljne stvari koja se s čakavskom formom, tj. s čakavskim vokabularom, rečeničnom tvorbom i zvukom, probija u svijet književnih oblika i istina. Nije utvrđena kulturna i nacionalna vrijednost tog unutarnjeg čakavskog kompleksa, odnosno nije definirana njegova književna, ili bolje reći književno-humanistička valencija. Pred tim fenomenom hrvatska kritika stoji bespomoćno više od pedeset godina.

Bilo bi donekle demodirano pozivati se na boje ovoga neba i okus ovoga tla, pogotovo jer se tim metaforama lako prikrivaju spoznajni provincijski kampanilizmi, a s njima i stvaralačka nemoć. Međutim, stvarni svijet čovjekova života ipak se ne može zamisliti bez posve određenog komadićka neba nad glavom i bez isto tako do kraja definiranog tla pod nogama. I dok nas sinteze na kojima izgrađujemo ovu današnju tehničku civilizaciju i moderno

potrošačko društvo u njoj povezuju u sve veće integralne prostore, nad kojima su i neba sve univerzalnija, čovjek, živeći tako dvostruki život, i kao dio velikog svijeta u zbilji svoje svakodnevice i dalje ostaje sit ili gladan samo pod onim stvarnim komadićkom neba i na onom jedinstvenom pedlju tla što će usprkos svemu i nadalje ostati pozornicom barem jednog vida njegova života, pozornicom njegove ljudske i zavičajne intime.

... već i letimičan pogled na noviju čakavsku liriku, ne samo liburnijsko-istarsku ili krčku nego i dalmatinsku, pokazuje da nam ti novi versi na ovom našem starom pučkom govorenju iz same srži života donose i glasove i predodžbe, i misaone komponente, i odraze svijeta, i iskustva, i osvjedočenja, i mjerila, i specifične poruke — čitav jedan mnogoznačni aglomerat stvari, slika i pojmova što dišu našom tradicionalnom prisutnošću na Mediteranu, prisutnošću koju upravo danas, u ovoj modernoj civilizatorskoj eksploziji, moramo sveobuhvatno iznova potvrditi.

Zvane Črnja

(Poetska vrijednost čakavštine, *Dometi*, Rijeka 1970, br. 9)

... ono što je rečeno čakavskom poezijom nije (se) moglo izreći ni jednim drugim narječjem unutar hrvatskoga jezika tako adekvatno i tako neposredno kao što se to upravo čakavskim govorom reklo.

Uzrokom posizanja za čakavštinom nije samo veza s vlastitim djetinjstvom... Radi se o umjetničkom traženju autentične stvarnosti, o evociranju biti doživljenog svijeta, a ne samo o dohvatanju vlastite ličnosti iz mladih dana, iz djetinjstva, nego svih nezamjenljivih kvaliteta određenoga neponovljivog ljudskog postojanja.

Miroslav Brandt

(Traženje biti, *Dometi*, Rijeka 1970, br. 11)

Osobno mislim da su vrijednosti čakavskih pjesama koje interpretiram apsolutne vrijednosti. Vrijednosti zato jer sadržavaju zbijenu istinu, istinu kondenziranu na plemenit način. Čakavske pjesme govore plemenitošću i ja ih osjećam bliskima, na isti način na koji sam osjetila da su mi bliske grčke tragedije. U tragedijama starih Grka sve je tako obično, tako jednostavno, tako ljudski.

Čakavski pjesnici kao da imaju poseban instinkt za pravu riječ: jednom riječi mogu odrediti neko stanje, nešto za što bi drugima trebale stranice i stranice teksta.

Mislim da je veličina tih pjesama u tome što je u njima sve tako obično. Njihove riječi su naše riječi, svih nas, intelektualaca i nepismenih. One su bit života.

Marija Crnobori

(Domašaj riječi, *Dometi*, Rijeka 1971, br. 8)

Sa stanovišta raznih filozofskih krugova, čakavska poezija, moglo bi se reći, glas je čovjeka koji ima svoje dobro i koji još nije izvještačen, raskliman, atomiziran.

Delikatan je čakavski pjesnik, pa jako oprezno bira svoje teme, da bi mogao biti što vjerniji svome etnosu. Osim toga, njegova je riječ stara riječ, nije ona školska i određena ugovorima i sličnim nalozima.

Slijedeći zakon svoje riječi, čakavski pjesnik osjeća prebogatu, mirisnu svoju baštinu, te zna da piše, mnogo bolje negoli kad štokavski piše, da diše nekako medijem starih čudaka i mudraca. Čakavski pjesnik uzima svoju riječ kao stari pjesnik u ona doba, te izriče istine i ljepote po zakonima koji nisu poznati štokavskoj poeziji. Banalno socijalne i političke poezije nema u čakavskoj matici, i to je osobiti znak njezine prirodnosti i, mogao bih reći, lirske mudrosti.

Čakavska poezija je i opozicija pomodno-modernističkoj samovolji, jer je u isti mah i moderna i starinska. Ona je otpor otuđenju što ga stvara suvremena evropska civilizacija i želi biti glas spašenog jezgra, napor za njegovo spasenje. Čakavska poezija je, dakle, ontički dublji fenomen, a ne slučajna pozitivistička, verbalna manifestacija.

Pa ako je čakavska poezija, i svojom sjetom i svojom pobunom, glas našega bića, onda je i ona nazočna i te kako na našem povijesnom zidu i antizidu plača, što tako ustrajno traje, prvo usred zvjerinjeg urlanja, a danas, kasnije, usred industrijske mehanizacije i sveopće poremećenosti etičkih vrednota.

Šime Vučetić

(O čakavskoj poeziji, *Dometi*, Rijeka 1971, br. 8)

Priredio: **Radovan VIDOVIĆ**